

„Holtában is beszél”

Mindszenty temetése az állambiztonsági iratok tükrében

Vörös Géza

Bevezetés

Kevés olyan egyházi személy van Magyarország 20. századi vérzivataros történetében, akinek annyi megpróbáltatást, szenvedést kellett kiállnia hitéért, egyházáért, híveiért; saját személyes sorsát rendelve alá az általa képviselt elvekért, mint a jelen tanulmány főszereplőjének. Az 1892-ben született Pehm Józsefet 1915-ben szentelték pappá, s lett a Szombathelyi Egyházmegye egyik lelkipásztora. Legitimista nézetei miatt az őszirózsás forradalom idején letartóztatták, majd a Tanácsköztársaság alatt kitoloncolták Zala vármegye területéről.¹ Mindszenty nem csak a kommunista eszméket utasította el, de szembehelyezkedett a fasiszta-náci nézetekkel is. Ezt juttatta kifejezésre, amikor hosszas tépelődés után, a második világháború forgatagában, 1942-ben német nevét Mindszentyre magyarosította. 1944-ben, immár veszprémi püspökként, a nyilas hatalomátvételt követően többször összeütközésbe került a helyi közigazgatás vezetőivel, és amikor a nyilas főispán 1944. november 27-én katonákat kívánt elszállásolni a püspöki palotában, a tiltakozó Mindszentyt letartóztatták.² A front közeledtével Sopronköhidán, majd Sopronban tartották fogságban.

A háborút követően a lassan kiépülő kommunista diktatúra ellen Mindszenty többször felemelte szavát. Az 1945-ben esztergomi érsekké, majd 1946-ban bíborossá történő kinevezése után is többször tiltakozott a németek kitelepítése, az egyházi iskolák államosítása, a hitélet ellehetetlenítése, az egyházak helyzetének szétzilálása ellen. Az egyházakkal leszámolni akaró pártállam egyik fő ellenségének tartotta a főpapot, ezért egy koncepciós per keretében 1949. február 8-án életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.³ Bár az 1956-os forradalom idején rövid időre kiszabadult, de annak bukását követően a bevonuló szovjet csapatok elől november 4-én az Amerikai Egyesült Államok követségére menekült, ahol majd 15 évet töltött kény-

¹ KOVÁCS PÉTER: Mindszenty József és a Tanácsköztársaság. In: „Isten szolgálja”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Lakitelek, Antológia Kiadó, 2007. 29–38.

² SOMORJAI ÁDÁM OSB – ZINNER TIBOR: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 67–69.

³ BALOGH MARGIT: Mindszenty József (1892–1975) II. kötet. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 803–937.

szerű, belső száműzetésben, de az állambiztonság e falak között is igyekezett minden lépését figyelni.⁴ A Vatikán, az USA és a Magyar Népköztársaság között zajló politikai sakkjátszmának köszönhetően 1971. szeptember 28-án el kellett hagynia mind a követséget, mind az országot, otthonra a bécsi Pázmáneum épületében lelt.⁵ A bíboros az életéből hátralévő éveket a külföldön élő magyarok lelkigondozásával, illetve emlékiratainak rendezésével töltötte.⁶ A pártállam irányítóinak utasítására a magyar kommunista titkosrendőrség Mindszenty egyház vezetői és lelkipásztori tevékenységét árgus szemmel követte, megfigyelését haláláig folytatta.⁷ Sőt, az állambiztonsági tisztek a főpap halálát követően, tartva a bíboros szellemiségének tovább élésétől, munkatársainak és híveinek tevékenységét továbbra is ellenőrzés alatt tartották.

A halálhír

„*Sum paratus*” vagyis „*Készen állok*”. Ezek volt Mindszenty József utolsó szavai 1975. május 6-án, mielőtt a bécsi Irgalmasok Kórházában végrehajtott andrológiai műtét során a bíboros megfáradt szíve felmondta a szolgálatot.⁸ Mindszenty halálhíre futótűzként terjedt szét a világban, még az osztrák főváros Szent István-dómjának nagyharangját is megkondították, jöllehet a végtisztesség ezen

⁴ SOMORJAI ÁDÁM OSB – ZINNER TIBOR: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 145–160., VÖRÖS GÉZA: „Nem kívánja elhagyni az országot...” (Mindszenty megfigyelése az amerikai követségen, 1956–1971). *Vasi Szemle*, 2015/5. szám. 859–876.

⁵ ADRIÁNYI GÁBOR: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy. Budapest, Kairosz Kiadó, 2004. 45–134.

⁶ Mindszenty 1971 és 1975 közötti életéhez lásd CSONKA EMIL: A száműzött bíboros. Budapest, Babits Kiadó, 1993., MSGR. MÉSZÁROS TIBOR: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975). Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000.

⁷ CZENE-POLGÁR VIKTÓRIA: „*Dér*” elvtársék bevetésen – Mindszenty és a hírszerzés tisztjei. In: „*Szenteltessék meg a Te neved...*” Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Szerk.: Soós Viktor Attila. Lakitelek, Antológia Kiadó, 2012. 201–209.; VÖRÖS GÉZA: Mindszenty megfigyelése és az állambiztonság információszerző módszerei. In: Az ügynökök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés. Szerk.: Horváth Sándor. Budapest, Libri Kiadó, 2014. 397–408.

⁸ BALOGH MARGIT: Mindszenty József (1892–1975). II. kötet. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 1379., KOVÁCS GERGELY: Mindszenty József a leghűsegebb pásztor. Budapest, Magyarországi Mindszenty Alapítvány, 2014. 42. <https://issuu.com/mindszenty-alapitvany/docs/mindszenty-eletrajz> (utolsó letöltés ideje: 2021. június 2.)

megnyilvánulása csak a mindenkori bécsi érseknek jár.⁹ Május 7-én adták ki a gyászjelentést, amelyben a bíboros titkárának, Mészáros Tibornak a nyomatékos kérésére, a főpap neve alatt a „*bíboros, esztergomi érsek, Magyarország primása*” szerepelt, jelezve ezzel, hogy bármi is történt az utóbbi harminc évben, hívei továbbra is őt tartották a Magyar Katolikus Egyház fejének.¹⁰ A König bíboros által aláírt gyászjelentés magyar és német nyelvű példányát a bécsi érsekség megküldte a magyar követségre is,¹¹ ahol a diplomáciai fedésben dolgozó állambiztonsági tisztek hamar észrevették a két szöveg közötti különbséget: a német nyelvű szövegből hiányzott, hogy Mariazell csak ideiglenes nyughelye lesz a bíborosnak.¹² Valószínűleg nem tudtak arról, hogy Mindszenty a halálát megelőző napon, május 5-én újra kiegészítette végrendeletét, amely szerint „*ha számkivetésben halok meg, temessenek ideiglenesen a máriacelli kegytemplomban.*”¹³ Számukra ez annak ellenére új információ lehetett, amelyet igyekeztek minél hamarabb a budapesti központ számára eljuttatni, hogy május 6-án „Bower” fedőnevű ügynök „*soron kívüli találkozáson jelentette a hírt, hogy Mindszentyt bevitték a bécsi irgalmasok kórházába és megoperálják.*”¹⁴ A jelentés alapján úgy tűnik, hogy „Bower” vagy nem jutott hozzá, vagy nem adta tovább ezt az információt az állambiztonság felé.

⁹ NAGY ALAJOS: „Ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga”. Mindszenty hamvainak hazahozatala. In „Isten szolgálja” Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Összeáll.: Soós Viktor Attila. Lakitelek, Antológia Kiadó, 2007. 117.

¹⁰ MSGR. MÉSZÁROS TIBOR: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975). Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 659.

¹¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 57, 57/1.

¹² ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 55. 1843. sz. bécsi távirat 1975. május 15.

¹³ MSGR. MÉSZÁROS TIBOR: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975). Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 666. Mindszenty, még az amerikai követségen 1962-ben készített végrendeletét a későbbiek során kétszer is kiegészítette, először 1973-ban, majd közvetlenül halála előtt, 1975. május 5-én. Az 1973-as kiegészítésben írt arról, hogy a holttestét csak akkor vigyék az esztergomi bazilika sírboltjába, ha Magyarország visszanyeri függetlenségét a szovjet fennhatóság alól. 1975-ben rendelkezett úgy, hogy halála esetén testét ideiglenesen a mariazell-i kegytemplomban temessék el. Msgr. MÉSZÁROS TIBOR: A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975). Abaliget, Lámpás Kiadó, 2000. 663–666.

¹⁴ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 53. 1748. sz. bécsi távirat 1975. május 8.

Mindszenty halálhírével kapcsolatban a hírszerzőtiszték a Bécsben megjelenő lapok alapján sajtószemléket készítettek, amelyek közül kiemelték, és külön táviratban továbbították, hogy a bécsi szabadelvű konzervatív polgárság újságja, Ausztria hivatalos közlönye, a Wiener Zeitung május 10-ei száma szerint „Kresky¹⁵ kancellár telefonon kondoleált Villot¹⁶ kardinálisnak Mindszenty halála alkalmából”.¹⁷ Érthető e hír fontossága magyar szemszögből, hiszen az osztrák kormányfő személyesen fejezte ki részvétét Mindszenty halála miatt a vatikáni diplomácia első számú vezetőjének.

Magyarországon a bíboros halálhíréről mindössze egy egymondatos, az AP amerikai hírügynökség jelentésére hivatkozó hír jelent meg a korabeli napilapok *Hírek* című rovatában. A Mindszenty haláláról szóló tudósítás szinte minden sajtóorgánumban lényegében ugyanazon szöveggel jelent meg: „Mindszenty József volt esztergomi érsek kedden 83 éves korában Bécsben meghalt.”¹⁸ Érdekesség, hogy az egyik legnépszerűbb napilapnak, az Esti Hírlapnak a hasábjain, ahol a legfrissebb hírek jutottak el mindenkire, semmilyen tudósítás sem jelent meg a bíboros halálával kapcsolatban. Természetesen az emigrációban élő magyar közösségek lapjai megemlékeztek Mindszenty haláláról.¹⁹

A gyászszertartás

A magyar pártállami vezetést nagyon érdekelte, hogy milyen reakciókat vált ki Mindszenty halála az osztrák politikai és egyházi vezetőkörökben, kik jelennek meg a bíboros gyázmiséjén, majd a temetésén, és milyen egyházpolitikai utalások hangzanak el a szertartásokon elmondott beszédekben. A hírszerzés vezetőinek utasítására a bécsi követségen diplomáciai fedéssel dolgozó állambiztonsági tiszték megpróbálták minél több információt összegyűjteni, így május 15-

¹⁵ Kreisky, Bruno (1911–1990) osztrák szocialista politikus. 1959–1966 között Ausztria külügyminisztere, 1970-től 1983-ig osztrák szövetségi kancellár.

¹⁶ Villot, Jean-Marie (1905–1979) francia főpap, bíboros, Lyon érseke. VI. Pál pápa 1967-ben a Papok Kongregációjának prefektusává, majd 1969-ben államtitkárrá nevezi ki. Ezt a tisztséget 1979-ig töltötte be.

¹⁷ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 55. 1843. sz. bécsi távirat 1975. május 15.

¹⁸ Népszabadság, 1975. május 7. Lényegében ezt a szöveget olvashatták a fővárosi és a megyei napilapok olvasói is. Lásd pl. Népszava, 1975. május 7., Veszprémi Napló, 1975. május 7., Zalai Hírlap, 1975. május 7.

¹⁹ Így például a Baltimore-i Magyar Egyesület lapja a Baltimore-i Értesítő 1975. június-júliszámában a tiszteletbeli bíboros halálhírének. Baltimore-i Értesítő 1975. jún.-júl. https://library.hungaricana.hu/en/view/AmerikaiMagyarUjsag_USAHUN_1975/?query=mindszenty&pg=68&layout=s (utolsó letöltés ideje: 2021. június 12.)

én elküldtek Budapestre egy háromoldalas jelentést, amelyben összegezték az addig megszerzett adatokat. A részben ügynöki jelentések, részben az osztrák média közlései alapján készített anyagban jelentős helyet kapott Mindszenty gyászmiséje.

Mindszenty koporsóját a Szent István-dómban ravatalozták fel, ahol május 10-én Franz König bíboros, bécsi érsek mondott értegyászmisét. Ekkor hangzottak el az osztrák főpap később sokszor idézett szavai, hogy *„Obwohl er gestorben ist, spricht er noch zu uns. [...] Sein Mund ist stumm, aber weiter klingen die Worte des mit reisenden Redners, der – aus der Geschichte seiner Heimat schöpfend – die Massen Seiner Zuhörer in seinem Heimatland begeisterte.”*²⁰ König beszédét, amely az osztrák katolikus sajtóügynökség, a Kathpress május 12-ei számában jelent meg, a hírszerzőtiszték lefordították magyarra és elküldték Budapestre. Azonban különösen fontosnak ítélték meg a bécsi bíboros azon kijelentését, miszerint *„Mindszenty rehabilitálása még mindig nyitott kérdés”*, ezért erről, még a jelentés elküldése előtt, táviratban tájékoztatták a budapesti központot.²¹

A gyászmisére a hírszerzőtiszték *„Cork”* fedőnevű ügynöküket küldték el, aki feladatának megfelelően végig fotózta a szertartást, így könnyen be lehetett azonosítani a megjelentek közül az állambiztonságot érdeklő személyeket. A jelentésből kiderül, hogy a gyászszertartáson, amelyet a bajor televízió egyenes adásban közvetített, jelen volt Habsburg Ottó, Lukas Beroldingen²², Kreisky kancellár protokollfőnöke és Kiss Mihály is, az ausztriai magyar cserkészek vezetője.²³ Az ügynök által adott képek olyan jó minőségűek voltak, hogy a jelentést készítő tiszt értékelése szerint azok *„alkalmasak további azonosításokra a jelenlévők közül”*.²⁴

A temetés

Végakarátának megfelelően május 15-én helyezték végső nyugalomra Közép-Európa egyik legismertebb Mária-kegyhely zarándokhelyén, a Mariazell-i bazilika Szent László kápolnájában. Bár a temetésről távolmaradt mind az osztrák politikai vezetés, mind Opilio Rossi apostoli nuncius, sőt az osztrák püspöki kar jó része is, azon-

²⁰ PALLAGI MÁRIA: „A Mindszenty név kiragyog a 20. század mártírjainak sorából”. Mindszenty és König bíboros. *Vasi Szemle*, 2015/5. szám. 889.

²¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 54. 314. sz. bécsi távirat 1975. május 14.

²² Beroldingen, Lukas (1921–1978) osztrák politikus. 1949-től az Osztrák Szövetségi Kancellárián dolgozott, ahol 1967-től a protokoll részleg vezetője lett.

²³ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 63. Mindszenty halálával és temetésével kapcsolatos információk, 1975. május 15.

²⁴ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 63. Mindszenty halálával és temetésével kapcsolatos információk, 1975. május 15.

ban a szertartáson az emigrációban élő magyar főnemesség mellett megjelent az európai hercegi családok jónéhány tagjai is, az osztrák televízió élő adásban közvetítette az eseményt.²⁵

A temetésre többezres tömeg jelent meg a városban, a gyászmisét König bíboros celebrálta,²⁶ és Ádám György müncheni magyar főlelkész mellett beszédet mondott Werenfried van Straaten, az Ostpriesterhilfe²⁷ vezetője is, aki kemény hangon bírálta a vatikáni vezetést Mindszentynek az érseki székből történő elmozdítása miatt. Kijelentette, hogy *„Krisztus engedelmes lett a kereszthalálig, tiszta értelemmel fel nem fogható. Mi azonban meghajlunk az előtt a bölcsesség előtt, melyben az értelem tűnik ostobaságnak. Kétkedés és félelem ellenére ezért elutasítjuk a pápa engedékenységet az ateistákkal szemben, akik a primás leváltását követelték. Ezt mi felelőtlenségnek nevezzük.”*²⁸

Az állambiztonság számára a temetés eseményének dokumentálása nem ígérkezett könnyű feladatnak. A bécsi magyar követségen dolgozó hírszerzőtiszték megint „Cork” fedőnevű ügynökökre bízta, hogy készítsen a bíboros végső búcsúztatásáról felvételeket. Azonban a budapesti központ valószínűleg ezt nem ítélte elégségesnek, az esemény fontossága okán mind a hírszerzés, mind a belső elhárítás szükségesnek tartotta, hogy egy-egy operatív tisztje is jelen legyen a szertartáson.

Az állambiztonság 1975. május 13. és 15. között, négy napra kiutaztatta szolgálati gépkocsival a Mindszenty mariazelli temetésére Rajos Pál²⁹ rendőr alezredest, a hírszerzés kiemelt főoperatív tisztjét, és Bakonyi Imre³⁰ rendőr alezredest, az egyházi elhárítás egyik alosztályvezetőjét, hogy megfigyeljék és dokumentálják a temetést. A két főtiszt által jegyzett négyoldalas jelentés rendkívül részlete-

²⁵ BALOGH MARGIT: Mindszenty József (1892–1975). II. kötet. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015. 1380.

²⁶ PALLAGI MÁRIA: „A Mindszenty név kiragyog a 20. század mártírjainak sorából”. Mindszenty és König bíboros. *Vasi Szemle*, 2015/5. szám. 889.

²⁷ Werenfried van Straaten által 1947-ben alapított Nemzetközi katolikus segélyszolgálat, amely főként azokban az országokban tevékenykedett, ahol üldözték vagy akadályozták a katolikusokat hitük gyakorlásában. Kirche in Not/Ostpriesterhilfe. Magyar Katolikus Lexikon. http://lexikon.katolikus.hu/K/Kirche%20in%20Not_Ostpriesterhilfe.html (utolsó letöltés ideje: 2021. június 2.)

²⁸ NAGY ALAJOS: „Ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga.” Mindszenty hamvainak hazahozatala. In: „Isten szolgája” Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról. Lakitelek, Antológia Kiadó, 2007. 120.

²⁹ ÁBTL 2.8.1. 17118. Rajos Pál.

³⁰ ÁBTL 2.8.1. 7445. Bakonyi Imre.

sen beszámol az 1975. május 15-én történt eseményről, a koporsónak a ravatalra helyezésétől egészen a templom Szent László kápolnájában való letételéig.³¹ Értékelésük szerint, mely nemcsak az emigráns szervezetekre terjedt ki, hanem a részt vevő egyházi személyekre is, „*figyelemre méltó jelenség, hogy nyílt uszító politikai demonstrációhoz olyan egyházi tényezők adták nevüket, mint Döpfner*³² *érsek, König bíboros, László*³³ *és Weber*³⁴ *püspökök, akik előre láthatták az emigrációs szervezetek törekvéseit, hogy nyílt antikommunista propaganda-akciót kívánnak kibontakoztatni*”.³⁵ A hírszerzés ügynöke, „Cork” is teljesítette a rábízott feladatot, vagyis sikerült fotókat készítenie a mariazell-i temetésről. Az ügynök ezeket a felvételeket május 19-én átadta tartótisztjének, aki még aznap személyesen vitte azokat az állambiztonság budapesti központjába.³⁶

Epilógus

Mindszenty József halála megoldott egy sor politikai, egyházpolitikai kérdést Magyarország, a Vatikán és Ausztria kapcsolatában, viszont ezzel mind a magyar politikai vezetés, mind az állambiztonság irányítói egy olyan ütőkártyát vesztek el, amelyet megfogalmazásuk szerint „*az elmúlt években gyakran tudtunk használni a vatikáni törekvések visszaszorításában.*”³⁷

A temetést követően az állambiztonsági tisztek úgy érezhették, hogy Mindszenty és a közöttük évtizedeken át zajló küzdelemből végül is ők kerültek ki győztesen. Azonban a szertartáson egy, a bíborostól a külföldi és hazai ifjúság nevében búcsúzó gimnazista diák szavai intő jelként figyelmeztették a politikai rendőrség tisztjeit, hogy Mindszenty szellemiségének lesznek továbbvivői. A diák így emlékezett a bíborosra: „*Mindszenty hercegprímás nem halt meg számunkra:*

³¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 66–69. „Vecchio”. Mindszenty temetése, 1975. május 19.

³² Döpfner, Julius (1913–1976) bíboros, münchen-freisingi érsek. 1958-ban kreálta bíborossá XXIII. János pápa. 1961-től haláláig München-Freising érseke, 1965-től a Német Püspöki Konferencia elnöke volt.

³³ László István (1913–1995) eisenstadti püspök. 1956-tól haláláig Eisenstadt püspöke volt, 1992-ig a külföldi magyarok püspöki címét viselte.

³⁴ Weber, Johann (1927-) graz-seckau püspök. 1969-ben nevezte ki VI. Pál pápa Graz-Seckau egyházmegye püspökévé.

³⁵ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 69. „Vecchio”. Mindszenty temetése, 1975. május 19.

³⁶ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. „Vecchio”. 63. Mindszenty halálával és temetésével kapcsolatos információk, 1975. május 15.

³⁷ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 93. „Vecchio”. Mindszenty tevékenysége, emlékiratai és halála, 1975. június 25.

*itt él közöttünk, mint egyházának bátor hitvallója. Itt él közöttünk és lelkesít azzal az erkölcsi erővel, azzal a fenséges példaadással, amit életében mutatott nekünk. Felszólít minket, a magyar ifjúságot, de felszólítja a világ minden tájára szétszórt honfitársainkat is, hogy az ő küzdelmes élete nemzete szabadságáért és népe tiszta erkölcséért kell, hogy a mi sorsunk legyen! Szent testamentum ez a hősie élet: útmutatás a szabad és szebb magyar jövő felé...*³⁸

³⁸ MÉSZÁROS ISTVÁN: Egy „kultusz” a XXI. században. A Mindszenty-tisztelet története (1975–2005). Budapest, Kairosz Kiadó, 2005. 15.